

Впровадження визначених педагогічних умов формування творчого мислення учнів у практику керування їх мистецькою діяльністю в навчально-виховному процесі сприяє творчому самовираженню школярів і зумовлює необхідність подальшого пошуку нових педагогічних технологій творчого розвитку дитини засобами мистецтва у комплексі: дитячий садок – початкова школа – старша школа.

Література

1. **Богоявленская Д.Б.** Психология творческих способностей. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 320 с.
2. **Ярошевский М. Г.** История психологии. От античности до середины XX века. Учеб. пособие / М.Г. Ярошевский. - 2-е изд. - М. : [б. и.], 1997. - 416 с.
3. **Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И.** Психология детской одарённости. – К.: Знание, 1995. – 83 с.
4. **Барташников А.А., Барташникова И.А.** Учись мыслить: Игры и тесты для детей 7-10 лет. – Харьков: Фолио, 1998. - 480 с.
5. **Кичук Н. В.** Формування творчої особистості педагога. – К.: Либідь, 1991. – 96 с.
6. **Кичук Н.В.** От творчества учителя к творчеству ученика. – Измаил, 1992. - 96 с.
7. **Методология и методы психолого-педагогического исследования:** учеб. пособие для студентов пед. вузов / В.И.Загвязинский, Р. Атаханов. - М.: Akademia, 2001. – 206 с.
8. **Роменец В.А.** Психология творчості: Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
9. **Хоменко А. В.** Формування особистісно орієнтованих відносин учителя й учнів у виховному процесі загальноосвітньої школи першого ступеня: Автореф. Дис. ... канд. пед. наук. - К., 2006 - 27 с.
10. **Волощук І.** Структура творчих здібностей // Українська мова і література в школі. – 2002. – №6. – С.52.
11. **Вашуленко М.С., Бібік Н.М., Кочіна Л.П.** Інтегрований підручник для 1 класу // Початкова школа. – 1996. - №1. – С. 9 – 12.

УДК 373.5.016:784.072

Чуманова Ю.В.

ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматривается проблема воспитания художественного вкуса старшеклассников в процессе внеклассной вокально-исполнительской деятельности. Автор анализирует способы, воздействующие на воспитание художественного вкуса старшеклассников, акцентирует внимание на составляющих вокально-исполнительской деятельности.

Ключевые слова: художественный вкус, старшеклассники, вокально-исполнительская деятельность.

Головна мета музичних занять у загальноосвітній школі – це естетичне виховання учнів засобами музики. Розвинена у музичному відношенні людина володіє хорошим художнім смаком, цінує та любить справжню музику. Художні уявлення, набуті у роки юності, залишають слід на все життя та мають велике значення для сприйняття творів мистецтва у зрілі роки.

Естетичний смак як центральна категорія естетичної свідомості особистості формується у старшокласників під впливом розуміння та відчуття переживань творів мистецтва, виявлення оцінних суджень з приводу естетичних достоїнств справжніх зразків музичного мистецтва. Естетичний смак вбирає в себе вибіркові, наближені до ідеалу уподобання, які формуються на уявленні прекрасного, гармонічного, досконалого, що націлює індивіда на активну життєдіяльність.

Естетичні почуття – естетичний смак – естетичний ідеал – естетичні погляди – це взаємопов'язані між собою складові процесу формування естетичного ставлення до явищ дійсності та творів мистецтва. Протягом усього життя естетичний смак може змінюватися та розвиватися.

Питанню виховання естетичного смаку школярів засобами музики присвячені праці Б.Асаф'єва, Ю.Алієва, О.Апраксіної, І.Артем'євої, В.Остроменського, Л.Дмитрієвої та ін. Однак, слід зазначити, що у дослідженнях згаданих авторів розглядається музичне виховання учнів 1-8 класів, а

проблема музично-естетичного виховання старшокласників у позакласній роботі потребує ще наукового вивчення.

Старший шкільний вік (15-17 років) – період стабілізації особистості. Фізична зрілість, встановлення певного стійкого типу характеру, прагнення самоствердження, відкриття власного світу, великий обсяг різного роду захоплень, формування цінностей та моральних принципів, розвиток самосвідомості є основними ознаками юнацького віку, які наближують його до стану дорослої людини.

Формування естетичного смаку у старшокласників відбувається у певній діяльності – слуханні або виконанні. Сприймаючи музичний твір, юнак вирішує для себе, наскільки відповідає цей твір його власному “ідеалу”. На основі оцінних суджень позитивного характеру формується усталений естетичний смак та бажання не тільки слухати твір, а й виконувати його.

Саме позакласна діяльність у різних шкільних гуртках надає можливість школярам самовиразитись, продемонструвати іншим свої художні таланти. Вокальний гурток є однією з розповсюджених форм позакласної роботи у школі. Участь у позашкільній вокально-виконавській діяльності відкриває перед школярами можливість глибоко займатись тим, до чого у них є хист та демонструвати свої музичні здібності на шкільних святах, конкурсах, вокальних вечорах. Виконуючи вокальний твір, юнак пропускає крізь себе “художню цінність” пісні, яка прихована у художньому змісті та музичній тканині твору. Саме ця “художня цінність” несе у собі місткий естетико-виховний потенціал. Музичний твір, його сприйняття і оцінка допомагає старшокласнику усвідомити внутрішній світ, знайти відповіді на ті запитання, які не можна ні осмислити, ні передати словами. При цьому збагачуються естетичні почуття й емоції учня.

Художнє виховання передбачає милування прекрасним у мистецтві. Справжня музика володіє особливими властивостями викликати у людини шляхетні почуття, спонукає до моральних вчинків. Незрівнянно збагачується світ юнака, коли він може сприйняти, пережити та зробити своїм хоча б частинку цього музичного багатства. Емоційна сфера старшокласників виповнюється новими, різноманітними почуттями. Художнє виховання засобами вокального мистецтва не може обмежуватися тільки сприйманням готових творів. Людина – не тільки споживач мистецтва, але і його творець.

Сольний спів, як процес творчо-виконавської діяльності, допомагає старшокласникам формувати естетичне відношення до дійсності “за законами краси”. “Входячи” в образи пісень, працюючи над прийомами виразної передачі змісту, вносячи іноді свій, нехай і нескладний, підтекст у спів, юнаки виражають своє ставлення до музичного твору. Тим самим сольний спів формує емоційний відгук та художній смак, який випрацьовує “імунітет” до усього антихудожнього.

Попередній музичний досвід допомагає школярам краще сприймати красу співацьких образів, більш глибоко аналізувати художній зміст вокального твору, проявляти емоційно-творче начало.

Однією з фундаментальних основ, на якій будується процес музично-естетичного виховання учнів старшого віку є вибір вокального репертуару. Класичні і сучасні арії, народні, джазові пісні складають багатогранний репертуар старшокласників вокальних гуртків, до вибору якого у музичній практиці завжди підходили дуже відповідально. Серед головних вимог підбору вокального репертуару висувуються такі:

- висока художність та досконалість виконання вокального твору;
- жанрова різноманітність пісень;
- урахування вікових особливостей та смаків учнів;
- розкриття потенційних музичних здібностей;
- надання можливості формування та удосконалення вокально-виконавських вмій та навичок.

Підбираючи вокальний репертуар з дотриманням вище викладених вимог, вчитель має враховувати індивідуально-вікові особливості старшокласників – рівень музичної підготовки, розвитку голосового апарату; рівень духовної, інтелектуальної, емоційної сфер особистості; уподобання та смаки учнів. На підбір вокального репертуару впливає й врахування психофізіологічних можливостей дітей старшого шкільного віку.

Як відомо, у 15-17 років у юнаків формується дорослий голос. Встановлено, що м'язова сила у цьому віці тільки починає наближуватися до сили дорослого, а залишкові явища мутації не дозволяють чітко визначити характер майбутнього голосу. Індивідуальне врахування цих психофізіологічних особливостей розвитку голосового апарату забезпечує нормальний розвиток учня, міцний фундамент для поступового зміцнення голосу, накопичення стійких вокальних вмій та навичок.

Кожний учень відрізняється один від одного за типом темпераменту, і це також впливає на підбір пісенного репертуару. Флегматикам, меланхолікам більш підійдуть ліричні або драматичні твори, сангвінікам, холерикам – жваві, веселі пісні. Саме підбір пісні з урахуванням темпераменту старшокласників допомагає їм “розкритися”, краще проявити себе у виконанні.

Формуючи репертуар, викладач повинен передусім звертати увагу на відповідність художнього змісту твору можливостям сприймання учнів, перевіряти тиссетурні можливості та діапазон кожного голосу, визначати навантаження на дихальний апарат, а також зіставляти технічні можливості з тими, які пред’являються у даному вокальному творі. В правильно підбраному репертуарі найбільш повно прослідковується єдність виховання та навчання, єдність процесу оволодіння знаннями, навичками, вміннями та систематичного, цілеспрямованого впливу на естетичний, духовно-художній розвиток особистості. У цьому й проявляється стрижневе значення репертуару.

Вокальний слух і особливості його розвитку. Велике значення для поглиблення навичок музичного сприймання, для формування вищого музичного смаку відіграє виховання у старшокласників вокального слуху. Вокальний слух – це складний навик комплексного аналізу явищ звукоутворення, який включає як аналіз слухового сприймання, так і ідеомоторний аналіз процесів руху, що породжують голос за умов вірогідних, відповідаючим цим процесам вібро-, баро- та пропріорицепцій.

Вокальний слух відрізняється від звичайного тим, що слухач проводить аналіз явищ звукоутворення за критеріями академічного еталону та одночасно інтуїтивно сприймає та аналізує весь комплекс руху голосового апарату, який породжує звук. Розпочинаючи вокальну роботу з учнем, викладач мусить всебічно вивчити його можливості й на цій основі скласти характеристику розвитку вокальних, загально-музичних, музично-виконавських, психофізіологічних здібностей, а також скласти загальний план вокального розвитку учня, який слугуватиме основою індивідуального робочого плану на кожне півріччя.

Розвиток вокального слуху, тобто виховання вміння аналізувати та оцінювати виконання співаків, контроль особистого співу відбувається на базі власного співацького досвіду старшокласників, у процесі систематичного, цілеспрямованого слухання та виконання вокальної музики, спілкування з вокалістами та педагогами з вокалу.

У деяких випадках необхідно давати учню прослухати запис звучання його власного голосу, оскільки відомо, що той, хто співає чує себе не так добре, як присутні. На основі почутого учень робить «саморецензію», яка викликає надзвичайний інтерес та активність мислення у «рецензента».

Вчитель також може запропонувати проаналізувати та порівняти звучання голосів, особливості виконавської манери та прийоми виразності декількох виконавців. Важливим методом активізації сприймання є метод порівняння. Цей метод надає цінні пізнавальні результати і дуже приваблює учнів. Порівнюючи свій спів з професійним виконанням вчителем вокального твору, у старшокласників активізується бажання досягти такого ж високого виконавського рівня.

Роль “показу”, еталонної демонстрації у формуванні естетичного смаку. Виховання музичного смаку, як і будь-який виховний процес, потребує тривалого систематичного керівництва вчителя. Виразний вірцевий показ вокального твору та вступне слово вчителя виховує у школярів інтерес до класичної музики та пробуджує бажання свідомо сприймати її специфічну мову. Досягти творчого сприймання легше безпосереднім виконанням творів вчителем, ніж слуханням грамзапису. Ніякий запис не може замінити у даному випадку живого виконання, тому що на дитину впливає не тільки звучання, а й сам виконавець, його жести, міміка. Спів вчителя повинен бути прикладом “звучання” для наслідування його учнями. Високий рівень практичного володіння основами вокального мистецтва вчителем є обов’язковою умовою для досягнення цієї мети.

Формування естетичного смаку за допомогою евристичної бесіди. У наш час, у системі сучасних педагогічних технологій широко використовується евристична бесіда, яка більше відповідає проблемному навчанню. Евристична бесіда – це творчий діалог між вчителем та учнями, обмін думками, поглядами, “роздумами у голос”. Засіб спілкування вчителя та учнів – співпраця, у якій вчитель виступає як “режисер” та помічник. Учні самостійно роблять власні відкриття у світі мистецтва при виконанні вокальних творів та придумують оригінальні інтерпретації почутих музичних творів, аналізуючи які. Як показує практика, успішність евристичної бесіди залежить від мистецтва вчителя вести діалог та формулювати проблемні питання. Структура таких бесід варіативна, композиція залежить від конкретних задач, змісту та інформаційного матеріалу, “режисерського мислення” вчителя, досвіду педагогічного спілкування з дітьми.

Оволодіння вокально-виконавською технікою як засіб формування естетичного смаку. Н.Л. Гродзенська говорила: “Навчаючи співу, ми не тільки піклуємося про якість співу, але й про якість

виконання, сприяючи цим розвитку у дітей художнього смаку. Ми розвиваємо в дітях свідоме судження як про якість твору, так і про якість виконання; робота над пісню – не скучне зубріння та не механічне наслідування вчителю, – це захоплений процес, у якому є творчий елемент; це процес, який нагадує наполегливе та поступове сходження на висоту. Вчитель доводить до свідомості дітей, що над кожною простою пісню треба багато працювати” [1, с. 91].

Вокальний твір здобуде художньо виправдану закінчену інтерпретацію лише у тому випадку, якщо маленькі співаки оволодіють в достатній мірі відповідними вокально-технічними навичками.

Загальновизнано, що правильне дихання – це фундамент, на якому співак повинен будувати усі інші вокально-технічні навички. За твердженням італійської вокальної школи мистецтво співу – це мистецтво дихання. Саме від набуття умінь співацького дихання значною мірою залежить ступінь оволодіння звукоутворення і дикції. Для формування дихання важливу роль відіграє поза учня, положення голови і корпусу, який повинен бути прямим.

За допомогою досліджень останніх років розподіл дихання на верхньореберне (ключичне), середньореберне (бокове), нижньореберне (діафрагмальне) дуже умовний. У співі і діти і дорослі користуються так званим мішаним диханням. Особливістю розвитку юнацького голосового апарату є неспівпадіння співацького та фізіологічного дихання. При розмові старшокласники користуються ключичним типом дихання, а при співі намагаються використовувати середньореберне та діафрагмальне. Разом з тим, учнів потрібно привчати користуватися діафрагмальним диханням і мінімально користуватися верхньореберним.

Застосування діафрагмального дихання сприяє формуванню у співака відчуття “опори” – усвідомленого відчуття м’язової напруги в ділянці нижніх ребер і діафрагми в момент співу; це свідомо загальмований видих і збереження положення діафрагми у стані видиху. Для відчуття опори у старшокласників вчитель застосовує вправи на тверду атаку, спів на стакато, або легато.

Правильність співацького дихання залежить від правильності вдиху. Вдих рекомендується проводити одночасно через ніс і рот. Під час вдиху у дітей має виникнути відчуття легкого позіхання, яке розширює глотку і готує форму резонаторів. Найбільш складним у співацькому диханні є економне видихання під час співу, розподіл повітря на цілу фразу. Ми пропонуємо на більш тривале дихання на одному звуці рахувати від одного до десяти, застосовуючи тверду атаку.

Співацький звук починається з моменту атаки звуку, тобто з моменту змикання зв’язок співака. У атаці задіяні і дихання, і змикання зв’язок. При співі необхідно стежити за напруженням зв’язок і роботою гортані, оскільки може виникнути напруження м’язів, глотки, язика, нижньої щелепи, губ. Якщо учень співає з “зажатою” гортанню, тобто з невірною координацією роботи м’язів, то звук його голосу також стає “жорстким”, “горловим”. Для того, щоб учень звільнив зажаті гортань, можна застосовувати такі вправи:

- сильно стиснувши зуби, проговорити: “здобув бобів Бобиль”;
- співати послідовно три звуки з опусканням нижньої щелепи та ін.

Процес оволодіння співацькою артикуляцією голосних та приголосних – один з складних у вокальній педагогіці. У співі, як і у мові, артикуляція відбувається м’язами язика, м’язого піднебіння, глотки, нижньої щелепи та губ. Вокальна дикція вимагає активності артикуляційного апарату, є однією з основних причин поганої дикції при співі. Голосні та приголосні втрачають ясність та чіткість. При цьому звук набуває одноманітного й невиразного характеру. Особливістю старшого шкільного віку є боязнь співати у весь голос, страх виконати завдання не так, як треба. Тому учні найчастіше співають “наспівуючи”, ледь відкриваючи рота. Допоможуть вчителю у “боротьбі” з цим недоліком вокальні вправи-скоромовки у швидкому темпі, наприклад: “Думали ми, думали ми, думали ми думу”, “Варить кашу баранець – повний гречки казанець” та ін.

Іноді спостерігається інший недолік – перебільшена дикція, яка позбавляє голос необхідної вокальності. При цьому, деякі діти не співають, а ніби декламують текст пісні. Слід пояснити учням, що вокальна мова має свої особливості, оскільки носіями вокального звука є голосні. Тому, при співі голосні максимально протягуються, а приголосні вимовляються коротко, швидко. Для кращого запам’ятовування учнями правил співу голосних, ми застосовували ігрову методику. Зокрема, пропонуємо такі вірші:

Для співу голосні звуки дуже важливі
Вони наспівні і дуже ніжні
Летять, як птахи на льоту
А Е І О У

Як швидкі хвилі вільної ріки
Звуки голосні легкі
Як птахи на льоту
А Е І О У

Вміння чисто та повноцінно проспівувати голосні та чітко промовляти приголосні є технічним елементом дикції. Вокальна ж дикція, як і мистецтво співу включає в себе два елементи: технічний та творчий. Елементом же творчим є художній розподіл смислової змістовності слова (вага) у залежності від художніх завдань, ідеї та змісту виконуваного твору. Саме робота над творчим елементом дикції допомагає зрозуміти та донести до слухача "художню цінність" вокального твору.

Розглянувши головні складові вокальної техніки: 1)співацьку установку; 2) дихання; 3) звукоутворення; 4) звуковедення; 5) дикцію, можна з впевненістю сказати, що свідомою робота над удосконаленням цих складових є шляхом засвоювання музично художньої сторони твору та шляхом формування естетичного смаку до нього.

Література

Дмитриева Л.Г., Черноиваненко Н.М. Методика музикального виховання в школі: Учебник для учащихся педагогических училищ. – М.: Просвещение, 1989. – 207 с.

УДК 373.5.036:78

Проворова Є.М.

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВ

В статтє рассматривается специфика коммуникативных процессов в ходе музыкально-эстетического обучения и воспитания, а также анализируются особенности педагогического взаимодействия учителя и учеников на уроках музыки.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, коммуникация, коммуникативный процесс, музыкально-педагогическое общение.

Музика має особливі можливості щодо комунікативних процесів, які полягають у специфічній семантичній мові музики, у особливостях сприйняття музичної інформації та специфіці комунікативних впливів в залежності від різновиду музичної діяльності, а саме створення музики, виконання музики або її сприйняття. В той же час, в процесі музично-естетичного навчання та виховання учнів є певна специфіка комунікативних процесів, яка потребує з'ясування її сутності.

Так, професійна діяльність в галузі музично-педагогічної освіти вважається особливою, оскільки в ній природно поєднуються музичний та педагогічний аспекти. На думку Л. Рапацької, мета цієї діяльності відображає гуманістичну спрямованість та людино-творчий характер педагогічної професії. Тому "засобом художньо-педагогічної діяльності повинні бути найрізноманітніші форми безпосереднього спілкування з учнем, взаємодія з ним за допомогою різних видів мистецтв за принципом "від серця до серця" [1, 15].

На важливості комунікативної складової мистецької діяльності наголошує Г. Падалка, адже завдяки їй людина отримує можливість художнього полісуб'єктного спілкування. Дослідник зазначає, що: "Мистецький образ не є безликою інформацією. Зміст його людина має сприймати як духовне послання автора твору, який чекає зустрічі зі своїм читачем, слухачем, глядачем. Дидактичний контекст реалізації комунікативної функції мистецької діяльності передбачає створення навчальної ситуації, коли учень налаштований сприйняти не тільки художній текст, а й те, що стоїть за ним, що передує створенню образів, зрозуміти й відчути переживання автора, його надії, прагнення" [2, 9].

Саме тому, комунікативні процеси в музично-педагогічній діяльності включають в зону свого функціонування, поряд з учнем та педагогом, третій суб'єкт спілкування – мистецтво, музичний твір. Наблизити мистецтво до кожної дитини, допомогти їй його зрозуміти, педагог може за умов створення духовного контакту як з музикою (музичним твором), так і з кожним учнем окремо та з класом в цілому.

Провідна педагогічна умова, що забезпечує реалізацію комунікативної складової розвиваючого потенціалу мистецької діяльності, передбачає насамперед встановлення особистісного смислу спілкування з мистецтвом. Художній текст має бути перекладеним на мову внутрішнього світу безпосереднього учасника художнього сприймання. В процесі навчання художній твір має розцінюватись педагогом як пункт можливого перетину художнього світовідчуття митця та учня. Відсторонене споглядання повинне змінитись на зацікавлене очікування: "Що мені хотів сказати автор художнього твору?". Зміна особистісних орієнтирів учнів може відбутись за умови